

Олександр Сапронов,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри національної безпеки НАДУ

Загальна характеристика об'єкта державного регулювання

У статті розглядається об'єкт державного регулювання, його значення та місце в теорії державного регулювання, аналізується його сутність, склад і взаємозв'язок із суміжними категоріями.

Ключові слова: об'єкт, об'єкт державного регулювання, соціальна система, суб'єкт соціальної системи, соціальна цінність.

This article investigates the object of government regulation: its significance and role in the government regulation theory. Its substance, structure and interrelation with neighbor concepts analyses.

Key words: object, object of the government regulation, social system, subject of social system, social value.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Державне управління є одним з найважливіших і найскладніших видів соціально значимої діяльності. Разом з тим як самостійна наукова дисципліна в Україні воно досліджується порівняно невеликий проміжок часу (з 1997 р.*). Наслідком цього є недостатня розвиненість його самостійної теоретичної бази, хоча окремі філософські, соціологічні, правові, економічні та інші аспекти теорії державного управління досить глибоко розроблені у суміжних наукових дисциплінах.

Однією з фундаментальних структурних частин предмета науки державного управління, поряд із теоріями суб'єкта і механізмів державного регулювання, ми вважаємо теорію об'єкта

* "Державне управління" було включено до Переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь, Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 1997 р. № 1328 [6].

державного регулювання. Необхідність її глибокої розробки не підлягає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Аналіз предмета дослідження було започатковано в працях таких науковців, як Г.В.Атаманчук, В.Т.Білоус, А.В.Возженіков, Н.Р.Нижник, Г.П. Ситник, Ф.І.Шамхалов, Р.Г.Яновский та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, яким присвячується стаття. Окремі аспекти теорії об'єкта державного регулювання постійно висвітлюються в працях науковців різних наукових дисциплін. Утім, загальна характеристика цього елемента державного регулювання, дослідження його сутності та структури, чітке визначення категорій, які входять у нього, родової та суміжних категорій і зв'язків між ними мають важливе значення.

Метою статті є загальна характеристика об'єкта державного регулювання.

Основний матеріал дослідження. Поняттям "об'єкт державного регулювання" позначається соціальне явище, яке зазнає регулювального впливу в процесі та в результаті такого виду соціально значимої діяльності, як державне регулювання. Таким чином, у найбільш загальному вигляді сутність об'єкта державного регулювання розкривається при відповіді на запитання: "що саме зазнає регулювального впливу у процесі та результаті діяльності із державного регулювання?".

Державне регулювання є видом соціального регулювання, яке, у свою чергу, є видом соціально значимої діяльності. Реалізується державне регулювання за допомогою застосування механізмів державного регулювання суб'єктом державного регулювання, що є видом суб'єкта соціального регулювання, який, у свою чергу, є видом суб'єкта соціально значимої діяльності. Таким чином, ми вважаємо, що об'єкт державного регулювання є видом об'єкта соціального регулювання, який, у свою чергу, є видом об'єкта соціально значимої діяльності.

Дослідженню сутності об'єкта державного регулювання, вочевидь, має передувати з'ясування значення терміна "об'єкт". Слово "об'єкт" (від лат. *objectum* - предмет) означає "річ, предмет, явище, дійсність або реальність, на яку спрямовано певну увагу або діяльність суб'єкта, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї" [1, с. 802]. Будь-який предмет визначається як об'єкт лише відносно суб'єкта, його предметної (у тому числі пізнавальної) діяльності, практики. Предмет, що існує сам собою, виступає лише потенційним об'єктом. Об'єкт завжди стає в опозицію до суб'єкта, вимагає докладання зусиль, застосування відповідних методів для його пізнання [2, с. 438, 439].

На сьогодні можна виділити дві основні точки зору на сутність об'єкта державного регулювання. Відповідно до першої, об'єктом державного регулювання є суспільні відносини, до другої - суспільно значимі цінності.

На наше переконання, вибір домінуючої точки зору залежить від того, вважати цінності самостійним об'єктом державного регулювання чи їх складовою частиною об'єкта державного регулювання, тобто ширшої системи - суспільних відносин. На більш загальному рівні запитання можна сформулювати так: чи включати середовище розглядуваної системи (її родову систему) до її визначення? З цього приводу серед науковців немає єдності. Ми поділяємо думку вчених, які ствердно відповідають на це запитання, тобто цінності в межах теорії об'єкта державного регулювання, на нашу погляд, слід розглядати як елемент ширшої системи - системи суспільних відносин - як їх предмет, а не як самостійний об'єкт державного регулювання.

Вживання нами саме терміна "суспільні відносини" для позначення сутності явища, яке є об'єктом державного регулювання, зумовлено тим, що він уже тривалий час використовується у суміжних науках (праві, соціології, філософії), зокрема в теорії кримінального права для позначення сутності об'єкта злочину. Кримінальний закон - це частина правового механізму державного регулювання. Тому логічним є

припущення, що за його допомогою регулюється (точніше, охороняється шляхом встановлення кримінальної відповідальності) частина об'єкта державного регулювання. Саме вона зазнає шкоди у результаті вчинення злочину. Загальним об'єктом злочину визнається вся сукупність суспільних відносин, що перебуває під охороною кримінального закону. На наш погляд, об'єкт державного регулювання співвідноситься із загальним об'єктом злочину як ціле і частина. З цього випливає, що сутність об'єкта державного регулювання і об'єкта злочину є одним і тим самим явищем.

Указаний висновок підтверджується тим, що в теорії кримінального права поряд із теорією "об'єкта злочину - суспільних відносин" сутність об'єкта злочину частина науковців (особливо останнім часом) також визначає в межах теорії "об'єкта злочину - соціально значимого блага (цінностей)".

Зазначимо, що теорія державного регулювання в Україні до 1997 р. здебільшого перебувала у межах правової науки. Поза сумнівом, механізм правового регулювання є видом механізму державного регулювання. Тому очевидно, що вони спрямовані на регулювання одного об'єкта, точніше, за допомогою правового механізму цей об'єкт охороняється.

Хоча ми поділяємо точку зору вчених, які під сутністю об'єкта державного регулювання (і об'єкта злочину) розуміють суспільні відносини, на нашу думку, цей термін не найкращий для визначення сутності об'єкта державного регулювання (і об'єкта злочину). Вважаємо, що найбільш вдалим для цього є термін "соціальна система". Це зумовлено методологічним розвитком сучасної науки у межах створення універсального наукового методу пізнання "системного підходу".

Не підлягає сумніву, що об'єкт державного регулювання може і повинен бути розглянутий як система, що є найбільш перспективним для його цілісного дослідження. Крім того, вважаємо, що термін "соціальна система" при вживанні лінгвістично краще розкриває особливості об'єкта державного регулювання, ніж термін "суспільні відносини", оскільки слово

"відносини" може бути замінене синонімом "зв'язки". Проте соціальні зв'язки входять до складу об'єкта державного регулювання поряд із суб'єктами і предметом.

Вибір терміна "соціальна", а не "суспільна" пояснюється тим, що він майже не змінює свого значення в інших основних мовах наукового спілкування, насамперед в англійській (social) та російській.

Можна заперечити, що слід віддавати перевагу специфічно українським термінам для розвитку наукової української термінології. Але основними тенденціями розвитку сучасної науки є зближення термінології вчених різних країн, національностей та сфер наукової діяльності і її максимальне спрощення для розуміння. Насамперед це знаходить прояв у тому, що все більше науковців різних країн використовують при опублікуванні результатів наукових досліджень англійську мову, яка *de facto* вже отримала статус мови міжнародного наукового спілкування.

Уважаємо, що переваги від інтернаціоналізації наукової мови значно перевищують шкоду, якої зазнають національні мови від уживання в науковій термінології слів іншомовного походження. Ті, хто дотримується протилежної думки, можуть використовувати словосполучення "суспільна система". Цілком очевидно, що воно є синонімом терміна "соціальна система".

Таким чином, пропонуємо використовувати для позначення сутності (родової категорії) об'єкта державного регулювання термін "соціальна система" і надалі будемо вживати його у цьому розумінні.

Основними складовими соціальної системи, яка є об'єктом державного регулювання, на нашу думку, виступають:

- 1) суб'єкти соціальної системи;
- 2) соціальні зв'язки між суб'єктами соціальної системи;
- 3) предмет соціальних зв'язків.

Ця структура відповідає запропонованій соціологами та філософами тричленній структурі суспільних відносин, яка включає носіїв (суб'єктів) відносин, предмет, з приводу якого

існують ці відносини (він має назву факту, що викликає до життя самі відносини) та суспільно значущу діяльність (соціальний зв'язок) як зміст відносин [5, с. 16; 6, с. 21, 28; 7, с. 90 та ін.].

Соціальна система як об'єкт державного регулювання зазнає регулятивного впливу суб'єкта (-ів) державного регулювання через використання ними механізмів державного регулювання (правового, економічного, політичного та ін.). Крім того, вона ставиться під загрозу в разі виникнення соціальної (у тому числі національної) небезпеки або пошкоджується в процесі її реалізації.

Будь-який об'єкт може бути матеріальним та ідеальним (ідеалізованим). З кінця XVIII ст. реальним об'єктом називають частину реальної дійсності [3, с. 196] або те, що протистоїть суб'єкту, тобто свідомості, внутрішньому світові як дійсне, як частина зовнішнього світу [4, с. 313, 314]. Ідеальним об'єктом називають те, що всередині мислення (свідомості) протистоїть явищам думки як предмета мислення [4, с. 313, 314] або уявну пізнавальну конструкцію, яка є результатом ідеалізації, тобто уявного конструювання понять про неіснуючі об'єкти, що мають прообрази в реальному світі [3, с. 196].

Соціальна система, що становить об'єкт державного регулювання, на нашу думку, поєднує в собі ідеальну та матеріальну сторони. Її ідеальна сторона є структурою з логічними зв'язками, логічною формулою, яка проявляється об'єктивно (реально) як суспільно значуща діяльність.

Уважаємо, що соціальна система виступає об'єктом державного регулювання на всіх рівнях. Зокрема, держава захищає й охороняє людину не саму по собі, а як суб'єкта соціальної системи, члена суспільства, що має певні соціальні права і обов'язки з приводу соціальних цінностей (благ). Ні суспільні, ні державні, ні міжнаціональні інтереси та цінності також не охороняються і не захищаються як самостійні об'єкти державного регулювання - поза межами відповідних соціальних систем.

Так, у сфері соціальної безпеки об'єкт державного регулювання завжди зазнає шкоди в процесі реалізації соціальної безпеки (приміром, унаслідок вчинення злочину). Але соціально значимою шкодою є пошкодження не певних цінностей самих по собі, а соціальної системи, складовою частиною якої вони є. Саме тому існують діяння, що визнаються соціально небезпечними незалежно від факту настання фізично вимірюваних наслідків.

Таке пошкодження дійсно завжди пов'язане з предметом соціальних зв'язків (соціальними цінностями). Але далеко не завжди при цьому цінності самі по собі пошкоджуються. Наприклад, у результаті викрадення цінності не пошкоджуються, а лише розривається соціальний зв'язок між ними і власником, тобто пошкоджується соціальна система, яка включає цінності як складову частину. Як цілком слушно писав К.Маркс, злочинна сутність крадіжки полягає не в посяганні на матеріальне дерево, а у посяганні на право власності.

Таким чином, предметом соціальних зв'язків у складі соціальної системи є цінності (матеріальні чи нематеріальні).

Разом із тим ми не вважаємо ціннісну теорію об'єкта державного регулювання (та ціннісну теорію об'єкта злочину) хибною. Різниця між нею і теорією "об'єкта - суспільних відносин" є скоріш теоретичною, ніж практично значимою. Перевагу теорії суспільних відносин віддається лише тому, що вона, на наш погляд, більше відповідає нашому розумінню теорії системного підходу і його застосуванню до аналізу державного регулювання.

Тому ми у жодному разі не протиставляємо свою думку позиції прихильників ціннісної теорії об'єкта державного регулювання, а лише стверджуємо, що цінності не можуть бути об'єктом державного регулювання самі по собі, як самодостатнє явище, "річ у собі", без урахування їх соціального зв'язку із суб'єктами у складі об'єкта державного регулювання. Інакше кажучи, об'єктом державного регулювання можна коректно

назвати лише соціально значимі цінності, що фактично означає, що об'єктом є соціальна система, яка включає цінності.

Будь-яке виділення частини системи - це абстрагування від певних її зв'язків. Так, можна вважати, що об'єктом державного регулювання є соціальна система, предметом якої є цінності, а можна вважати, що таким об'єктом є соціальні цінності. Указані твердження можна розглядати як логічно тотожні.

Ознака цінностей, позначена як "соціальна значимість", свідчить про те, що розглядувані цінності та інтереси є частиною соціальної системи (а точніше, предметом соціальних зв'язків). Це означає наявність соціальних зв'язків між указаними цінностями та суб'єктами соціальної системи. А розгляд цінностей як складових соціальної системи фактично означає їх соціальну значимість.

Але якщо розглядати ті самі явища не з позицій соціального способу життя людей, можна не враховувати їх соціальні зв'язки з іншими складовими соціальної системи і розглядати їх як самостійні явища або як явища, що мають зв'язки іншого виду в межах іншої системи (несоціальної), зокрема у природній чи ідеальній.

Тому вважаємо ці два підходи до дослідження об'єкта державного регулювання не протилежними, а такими, що доповнюють один одного. Вірогідно, вони будуть успішно об'єднані в межах теорії системного підходу. Саме цією причиною переважно зумовлено введення нами терміна "соціальна система" для позначення об'єкта державного регулювання.

Висновки. На підставі викладеного можна зробити такі узагальнення.

1. Теорія об'єкта державного регулювання є однією з фундаментальних структурних частин предмета курсу державного управління.

2. Об'єкт державного регулювання - це соціальне явище, яке зазнає регулювального впливу в процесі та результаті такого виду соціальної діяльності, як державне регулювання. Він є видом

об'єкта соціального регулювання, який, у свою чергу, є видом соціально значимої діяльності.

3. Регулювний вплив на об'єкт державного регулювання справляється за допомогою механізмів державного регулювання (правового, економічного та ін.) суб'єктом державного регулювання, що є видом суб'єкта соціального регулювання, який, у свою чергу, є видом суб'єкта соціально значимої діяльності.

4. Об'єкт державного регулювання частково збігається із об'єктом злочину (співвідноситься як ціле і частина). Він ставиться під загрозу у разі виникнення соціальної (в тому числі національної) небезпеки або пошкоджується в процесі її реалізації.

5. Об'єктом державного регулювання на всіх рівнях виступає соціальна система, основними складовими якої є: суб'єкти соціальної системи, соціальні зв'язки між суб'єктами соціальної системи і предмет соціальних зв'язків.

6. Соціальна система поєднує в собі ідеальну та матеріальну сторони. Її ідеальна сторона є структурою з логічними зв'язками, логічною формулою, яка проявляється матеріально як соціальна діяльність.

7. Соціальна система як об'єкт державного регулювання може бути розглянута в межах як існуючої ціннісної теорії об'єкта державного регулювання (якщо цінності мають ознаку суспільної значимості), так і в теорії суспільних відносин.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Необхідність подальшої глибокої розробки теорії об'єкта державного регулювання у межах предмета науки державного управління не підлягає сумніву. Потребують дослідження його суміжні категорії, елементи і зв'язки між ними.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. - К.; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2005. - 1728 с.

2. *Йолон П.* Об'єкт / П. Йолон // Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука (гол. ред.). - К. : Абрис, 2002. - 742 с.

3. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. - М. : Сов. энцикл., 1983. - 840 с.

4. Философский энциклопедический словарь. - М. : ИНФРА-М, 1997. - 576 с.

5. *Таций В. Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Таций. - Х. : Вища шк., 1988. - 198 с.

6. *Глистин В. К.* Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступления) / В. К. Глистин. - Львов : Из-во ЛГУ, 1979. - 127 с.

7. Кримінальне право України : Загальна частина / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. - К. - Харків : Юрінком Інтер - Право, 2001. - 416 с.